

Metodický pokyn pro systematické využívání poskytovatelů první pomoci na vyžádání (first responderů)

Obsah

1. Základní východiska
2. Definice pojmů
3. Podmínky vzdělávání first responderů
4. Indikace pro aktivaci first responderů
5. Způsob aktivace a operačního řízení first responderů
6. Požadavky na dostupnost first responderů
7. Vyhodnocování spolupráce
8. Právní aspekty
9. Seznam zdrojů

1. Základní východiska

Řešení akutních zdravotních či život ohrožujících stavů vyžaduje poskytnutí rychlé a účelné pomoci. Pomoc je podmíněna bezchybným fungováním a návazností jednotlivých článků řetězce přežití – co nejrychlejší aktivací zdravotnické záchranné služby, okamžitým zahájením poskytování první pomoci na místě události a zajištěním rychlé návaznosti profesionálních zdravotních služeb. Správně poskytovaná první pomoc na místě příhody je klíčovým momentem, který může v řadě případů ovlivnit přežití pacienta anebo průběh jeho další léčby. Plošné ovlivnění kvality první pomoci poskytované náhodnými svědky na místě události je obtížné – školení a osvěta široké laické veřejnosti je časově i ekonomicky náročnou cestou. Racionální možností, jak zvýšit kvalitu poskytované první pomoci, je proškolení a výcvik vybraných menších skupin poskytovatelů první pomoci na vyžádání (tzv. first responderů) a jejich systémové využívání v případě potřeby. V řadě evropských zemích je tento způsob zajištění poskytnutí kvalitní první pomoci do příjezdu zdravotnické záchranné služby využíván stále častěji.

Hlavním cílem využívání first responderů je snaha o zlepšování výsledků léčby život ohrožujících stavů, např. srdečních zástav nebo masivního krvácení, zejména pokud existuje reálný předpoklad, že první pomoc poskytovaná náhodnými svědky události není možná nebo je prováděna s nižší efektivitou (např. nevyškolenými laiky nebo zachránci bez pomůcek).

Dlouholeté zkušenosti s využíváním first responderů existují v oblastech s obtížně dostupnou zdravotnickou záchrannou službou (např. na horách nebo na venkově). Na základě publikovaných výsledků prokazujících významné zlepšení výsledků kvalitního přežití pacientů při poskytnutí první pomoci vyškolenými zachránci, zejména při časně defibrilaci pomocí automatizovaného externího defibrilátoru (AED), se využívání vyškolených poskytovatelů první pomoci na vyžádání v řadě vyspělých zemí rozšířilo rovněž do oblastí s dobře dostupnou zdravotnickou záchrannou službou, včetně městských aglomerací. Odborné společnosti ILCOR (International Liaison Committee on Resuscitation) a ERC (European Resuscitation

Council) na základě dostupných vědeckých důkazů doporučují aktivaci vyškolených osob ochotných pomoci prostřednictvím textové zprávy nebo mobilní aplikace, pokud se nacházejí v blízkosti předpokládané srdeční zástavy.

Ve způsobu organizace a rozsahu využívání first responderů na regionální úrovni existuje velká variabilita, která reflektuje lokální odlišnosti v dostupnosti zdravotnické záchranné služby na území daného kraje, demografické a geografické charakteristiky jednotlivých území, rovněž tak historické souvislosti v oblasti vzdělávání a dosavadní spolupráci poskytovatelů zdravotnické záchranné služby s různými poskytovateli první pomoci.

Tento metodický pokyn stanovuje jednotnou koncepci systému poskytování první pomoci na vyžádání v České republice za účelem dosažení jeho maximální efektivity při současném zajištění vysoké bezpečnosti pro pacienty.

2. Definice pojmů

První pomoc je souborem základních odborných a technických opatření vedoucích k záchraně života či zdraví, která lze provést bez jakéhokoli vybavení nebo s použitím jednoduchých pomůcek (např. AED, protektivní pomůcky, obvazový materiál apod.), pokud jsou dostupné. První pomoc zahrnuje např. přerušování působení sil bezprostředně ohrožujících zdraví nebo život postiženého, přivolání zdravotnické záchranné služby a úkony, které slouží k záchraně života nebo zabraňují zhoršení jeho stavu (zástava život ohrožujícího krvácení, resuscitace apod.).

Svědék události je jakákoliv osoba, která se u události s ohrožením zdraví či života vyskytla náhodně a první pomoc poskytuje na základě svých znalostí a dovedností, anebo poskytuje tzv. telefonicky asistovanou první pomoc na základě instrukcí operátora zdravotnického operačního střediska (dále jen ZOS) po zavolání na tísňovou linku 155, nebo po přepojení na tuto linku z operačního střediska ostatních složek integrovaného záchranného systému (IZS). Svědek události není na její místo vyslán ani na ni není upozorněn operačním střediskem jakékoliv složky IZS.

First responder je proškolený poskytovatel první pomoci na vyžádání, který je zapojen do systému koordinovaného a aktivovaného ZOS poskytovatele zdravotnické záchranné služby příslušného kraje.

Podle formy uzavřeného smluvního vztahu za účelem poskytování první pomoci na vyžádání je možné first respondery rozdělit do dvou základních skupin:

- a) First responderi IZS jsou příslušníci základních a ostatních složek IZS, např. Hasičského záchranného sboru ČR, Policie ČR, Horské služby ČR apod., vyzvaní k poskytnutí první pomoci na základě žádosti ZOS prostřednictvím svého vlastního operačního střediska. Poskytování první pomoci na vyžádání vykonávají v rámci pracovní-právního vztahu uzavřeného se svým zaměstnavatelem (nebo svou organizací) v rámci IZS. Případné využívání first responderů IZS v systému poskytování první pomoci stanovuje smluvní vztah příslušné složky IZS s poskytovatelem zdravotnické záchranné služby příslušného kraje. Smlouva o poskytování první pomoci na vyžádání rovněž stanovuje povinnosti poskytovatele zdravotnické záchranné služby v oblasti odborné přípravy first responderů a stanovuje její rozsah. First responderi IZS jsou obvykle vybaveni AED.

- b) Dobrovolníčtí first respondeři (angl. volunteer first responders) jsou vyškolení zachránci poskytující první pomoc dobrovolně na základě výzvy nebo notifikace ZOS. Podmínkou jejich zařazení do systému je uzavření dobrovolnické smlouvy s poskytovatelem zdravotnické záchranné služby příslušného kraje. Pro zajištění činnosti dobrovolnických first responderů jsou preferováni zdravotničtí pracovníci poskytovatele zdravotnické záchranné služby, kteří nejsou v době aktivace ve výkonu svého povolání. Dobrovolníčtí first respondeři jsou odborně připraveni k poskytování první pomoci s využitím jednoduchých pomůcek, zpravidla však nejsou vybaveni AED. Systém dobrovolnických first responderů může ve vybraných lokalitách doplňovat systém first responderů IZS, výhradně však na základě rozhodnutí příslušného poskytovatele zdravotnické záchranné služby.

Dobrovolník je definován jako osoba, která se vědomě a svobodně rozhodne věnovat část svého času, energie a schopností ve prospěch druhých a tuto činnost vykonává bezplatně. Za dobrovolnickou službu se nepovažuje činnost týkající se uspokojování osobních zájmů, anebo je-li vykonávána v rámci podnikatelské nebo jiné výdělečné činnosti anebo v pracovníprávním vztahu, služebním poměru nebo členském poměru.

3. Podmínky vzdělávání first responderů

Rozsah potřebného minimálního vzdělání first responderů stanovuje, garantuje a ověřuje poskytovatel zdravotnické záchranné služby příslušného kraje. Před zařazením do systému musí každý first responder absolvovat úvodní certifikovaný kurz ERC Kardiopulmonální resuscitace s využitím automatizovaného externího defibrilátoru (KPR/AED) nebo podobný kurz odpovídajícího rozsahu, který je garantován zdravotnickou záchrannou službou příslušného kraje. Platnost certifikátu kurzu KPR/AED je maximálně 5 let, po uplynutí této doby je nutné certifikát obnovit. Zdravotnická záchranná služba stanovuje rovněž rozsah povinného kontinuálního vzdělávání first responderů podle úrovně jejich znalostí a dovedností, minimálně však 1x ročně. Při využívání first responderů k jiným zásahům, než u pacientů s předpokládanou náhlou zástavou oběhu musí být úvodní kurz rozšířen o výuku poskytování první pomoci při řešení dalších neodkladných stavů, které definuje zdravotnická záchranná služba podle svých specifických požadavků. Podmínkou využívání dobrovolnických first responderů z řad laické veřejnosti je doložení platného certifikátu ERC o úspěšném absolvování kurzu KPR/AED, ILS (Intermediate Life Support) nebo ALS (Advanced Life Support) nebo podobných kurzů odpovídajícího rozsahu, které jsou garantovány příslušnou zdravotnickou záchrannou službou. Platný certifikát ERC nemusí doložit dobrovolníčtí first respondeři, pokud jsou zároveň zdravotnickými pracovníky zdravotnické záchranné služby příslušného kraje.

4. Indikace pro aktivaci first responderů

First respondeři jsou aktivováni výhradně operátory ZOS zdravotnické záchranné služby příslušného kraje na základě příjmu a vyhodnocení tísňového volání a stanovení stupně naléhavosti tísňové výzvy. Zpravidla se jedná o události prvního stupně naléhavosti, kdy dochází k selhávání základních životních funkcí postiženého, situace na místě není zřejmá nebo hrozí nebezpečí z prodlení. Nejčastějším důvodem pro aktivaci first responderů jsou srdeční zástavy vyžadující zahájení resuscitace. First respondeři IZS mohou být aktivováni

rovněž při událostech nižšího stupně naléhavosti, zejména v oblastech s delšími dojezdovými časy zdravotnické záchranné služby. Rozsah indikací pro aktivaci first responderů je doporučeno definovat ve smlouvě o poskytování první pomoci na vyžádání uzavřené mezi poskytovatelem zdravotnické záchranné služby a spolupracujícími složkami IZS, případně v dobrovolnické smlouvě uzavírané s dobrovolnickými first respondery.

5. Způsob aktivace a operačního řízení first responderů

First respondery aktivuje výhradně ZOS zdravotnické záchranné služby příslušného kraje na základě rozhodnutí operátora, případně automaticky generovanou výzvou k aktivaci na základě předem definovaného algoritmu. Předání výzvy k zásahu může být first responderům zajištěno pomocí telefonického spojení, mobilní aplikace, textové zprávy anebo prostřednictvím operačního střediska složek IZS. Metodiku aktivace first responderů stanovuje provozní řád konkrétního ZOS podle využívaných složek a způsobů aktivace, které jsou v daném kraji pro tuto službu využívány. Operátor ZOS musí být rovněž schopen výzvu k zásahu first respondera kdykoliv zrušit, zejména pokud není jeho pomoc nadále potřebná. First responder může být ze zásahu odvolán na základě rozhodnutí operátora ZOS nebo automaticky po dojezdu první výjezdové skupiny zdravotnické záchranné služby na místo události.

Konkrétní způsoby aktivace a operačního řízení first responderů se doporučuje definovat ve smlouvě o poskytování první pomoci na vyžádání uzavřené mezi poskytovatelem zdravotnické záchranné služby a spolupracujícími složkami IZS, případně v dobrovolnické smlouvě uzavírané s dobrovolnickými first respondery.

6. Požadavky na dostupnost first responderů

Tvorba sítě first responderů IZS, případně dobrovolnických first responderů, její rozsah a konkrétní indikace pro její využívání jsou plně v kompetenci zdravotnické záchranné služby příslušného kraje v závislosti na demografických, geografických a dalších parametrech (viz bod 1, odst. 4).

Existencí sítě first responderů není dotčena možnost nákupu a využívání AED pro určitou skupinu osob s vlastním systémem aktivace. Registr osob a subjektů poskytujících první pomoc na vyžádání eviduje příslušná zdravotnická záchranná služba.

7. Vyhodnocování spolupráce

Evidenci zásahů a účinnost využívání first responderů provádí zdravotnická záchranná služba příslušného kraje.

8. Právní aspekty

First responder není zdravotnickým pracovníkem s odbornou způsobilostí, popř. specializovanou způsobilostí, zvláštní odbornou způsobilostí, zvláštní specializovanou způsobilostí dle zákona č. 96 /2004 Sb., o podmínkách získávání a uznávání způsobilosti

k výkonu nelékařských zdravotnických povolání a k výkonu činností souvisejících s poskytováním zdravotní péče a o změně některých souvisejících zákonů (zákon o nelékařských zdravotnických povoláních), ve znění pozdějších předpisů, nebo zákona č. 95/2004 Sb., o podmínkách získávání a uznávání odborné způsobilosti a specializované způsobilosti k výkonu zdravotnického povolání lékaře, zubního lékaře a farmaceuta, ve znění pozdějších předpisů.

Z právního hlediska se v případě poskytování první pomoci na vyžádání jedná o laickou první pomoc, kterou poskytuje dobrovolník. V rámci navrhovaného systému je zapojení laických dobrovolníků podmíněno absolvováním školení, kurzů první pomoci, a to v pravidelných intervalech k udržení znalostí a dovedností.

První pomoc poskytovaná first responderem vychází z obecné prevenční povinnosti každého člověka, je obecně definována v ustanovení § 2900 a násl. zákona č. 89/2012, občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů, podle kterého má každý povinnost počínat si při svém konání tak, aby nedošlo k nedůvodné újmě na svobodě, životě, zdraví nebo na vlastnictví jiného. Povinnost zakročit na ochranu jiného má ten, kdo může podle svých možností a schopností snadno odvrátit újmu, o níž ví nebo musí vědět, že hrozící závažností zjevně převyšuje, co je třeba k zákroku vynaložit, v tomto případě odvrátit hrozící škodu na zdraví postižené osoby. Co se týká odpovědnosti za škodu, podle § 2906 zákona č. 89/2012, občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů, není first responder – laik aplikující první pomoc povinen k náhradě újmy tím způsobené, nebylo-li za daných okolností možné odvrátit nebezpečí jinak nebo nezpůsobí-li následek zjevně stejně závažný nebo ještě závažnější než újma, která hrozila, ledaže by majetek i bez jednání v nouzi podlehl zkáze (tzv. jednání v krajní nouzi).

Co se týká trestněprávní odpovědnosti, zákon č. 40/2009, trestní zákoník, ve znění pozdějších předpisů, stanoví v ustanovení § 150 trestní odpovědnost za trestný čin „Neposkytnutí první pomoci“. Pro případnou trestní odpovědnost za postup při poskytnutí první pomoci je nutné, aby first responder svým jednáním jednak naplnil skutkovou podstatu konkrétního trestného činu a musí tak učinit zaviněně, tj. úmyslně nebo nedbalostně. Neúmyslný trestný čin vyžaduje, aby viník buď věděl, že může následek způsobit, ale nedbal toho, anebo sice nevěděl, ale vědět měl a mohl. Při posouzení trestní odpovědnosti za následky poskytnutí první pomoci se aplikuje ustanovení § 28 odst. 1 zákona č. 40/2009, trestní zákoník, ve znění pozdějších předpisů stanoví, které stanoví, že se nejedná o trestný čin, pokud někdo odvrací nebezpečí přímo hrozící zájmu chráněnému trestním zákonem (tj. nebezpečí na zdraví a životě). Nejde o krajní nouzi, jestliže bylo možno toto nebezpečí za daných okolností odvrátit jinak anebo způsobený následek je zřejmě stejně závažný nebo ještě závažnější než ten, který hrozil, anebo byl ten, komu nebezpečí hrozilo, povinen je snášet.

Poskytovatel zdravotnické záchranné služby odpovídá za poskytnutí přednemocniční neodkladné péče na náležité odborné úrovni dle ustanovení § 4 odst. 5 zákona č. 372/2011 Sb., o zdravotních službách, v platném znění, od okamžiku převzetí pacienta zdravotnickým pracovníkem, zaměstnancem zdravotnické záchranné služby příslušného kraje. Ponese také odpovědnost za poskytování instrukcí k zajištění první pomoci prostřednictvím sítě elektronických komunikací v rozsahu § 11 odst. 2 písm. d) zákona č. 374/2011 Sb., o zdravotnické záchranné službě, v platném znění. ZOS i v případě využití first respondera nadále metodicky vede telefonicky asistovanou první pomoc nezbytnou do příjezdu výjezdové skupiny na místo události.

Na základě tohoto metodického pokynu a související metodiky pro poskytování laické první pomoci na vyžádání odpovídá poskytovatel zdravotnické záchranné služby příslušného kraje za přípravu kurzů první pomoci pro své spolupracující first respondery, za pravidelnost prováděných kurzů a za teoretickou i praktickou náplň těchto kurzů v rozsahu stanoveném tímto metodickým pokynem.

10. Seznam zdrojů

Literatura

1. Greif R, Lockey AS, Conaghan P et al. European Resuscitation Council Guidelines for Resuscitation 2015: Section 10. Education and implementation of resuscitation. Resuscitation. 2015 Oct; 95:288-301.
2. Oving I, Masterson S, Tjelmeland IBM et al. First-response treatment after out-of-hospital cardiac arrest: a survey of current practices across 29 countries in Europe. Scand J Trauma Resusc Emerg Med. 2019 Dec 16;27(1):112.
3. Perkins GD, Handley AJ, Koster RW et al. European Resuscitation Council Guidelines for Resuscitation 2015: Section 2. Adult basic life support and automated external defibrillation. Resuscitation. 2015 Oct; 95:81-99.
4. Ringh M, Rosenqvist M, Hollenberg J et al. Mobile-phone dispatch of laypersons for CPR in out-of-hospital cardiac arrest. N Engl J Med. 2015 Jun 11;372(24):2316-25.
5. Sarkisian L, Mickley H, Schakow H et al. Global positioning system alerted volunteer first responders arrive before emergency medical services in more than four out of five emergency calls. Resuscitation. 2020 Jan 7. pii: S0300-9572(19)30733-6.
6. Stroop R, Kerner T, Strickmann B, Hensel M. Mobile phone-based alerting of CPR-trained volunteers simultaneously with the ambulance can reduce the resuscitation-free interval and improve outcome after out-of-hospital cardiac arrest: A German, population-based cohort study. Resuscitation. 2019 Dec 27; 147:57-64.

Právní předpisy:

1. Zákon č. 374/2011 Sb., o zdravotnické záchranné službě, ve znění pozdějších předpisů.
2. Zákon č. 372/2011 Sb., o zdravotních službách a podmínkách jejich poskytování (zákon o zdravotních službách), ve znění pozdějších předpisů.
3. Zákon č. 198/2002 Sb., o dobrovolnické službě a o změně některých zákonů (zákon o dobrovolnické službě), ve znění pozdějších předpisů.
4. Zákon č. 96/2004 Sb., o podmínkách získávání a uznávání způsobilosti k výkonu nelékařských zdravotnických povolání a k výkonu činností souvisejících s poskytováním zdravotní péče a o změně některých souvisejících zákonů (zákon o nelékařských zdravotnických povoláních), ve znění pozdějších předpisů.
5. Zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, ve znění pozdějších předpisů.
6. Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů.

Zpracovatelé materiálu:

MUDr. Jana Kubalová

MUDr. Mgr. Dita Mlynářová

MUDr. Marek Slabý, MBA

MUDr. Eva Smržová

MUDr. Anatolij Truhlář, Ph.D., FERC (editor)